

соответствующих преобразований в переходных странах, ограничении демократических свобод и прав человека, усилении авторитарных тенденций, внутригосударственной и международной конфликтности. Наиболее весомой причиной торможения и искажения демократических преобразований выступает неорганический характер этих процессов, несоответствие формы демократии и ее сущности. Подчеркнуто, что современные политические явления и процессы выходят за пределы классических представлений и научных подходов, разрушают линейное представление об эволюции общества. Соответственно растет важность новых комплексных исследований проблем формирования, становления и консолидации политических режимов, их модификации под влиянием мощных вызовов современности.

Ключевые слова: политический процесс, демократическое развитие, демократическая рецессия, политический режим.

Novakova O. *The dynamics of democratic recession in the modern world*

Democratic progress trends are analysed in XXI century, his problem and contradictory dynamics. The quantitative and quality indexes of democratic recession, that appears in rolling up and curvature of the corresponding converting into transitional countries, limitation of democratic freedoms and human rights, strengthening of authoritarian influences and domestic and international conflict, are reasonable. Inorganic character of these processes, disparity of form of democracy and her essence, comes forward as the most sufficient cause of braking and curvature of democratic transformations. Underline, that the modern political phenomena and processes go out outside classic presentations and scientific approaches, destroy a linear idea about history of humanity. Accordingly importance of new complex researches of problems of forming, becoming and consolidation of the political modes, their modification grows under act of powerful calls of contemporaneity.

Keywords: political process, democratic development, democratic recession.

УДК 32-044.922

Радченко Л. М.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В статті розкрито сутність поняття «політичної трансформації» як цілеспрямованої, динамічної зміни політичної, економічної, соціальної тощо систем, що має свої внутрішні особливості, рушійні сили, закономірності, елементи, в ході якого долається існування старого порядку та виробляються нові цілі і способи їх досягнення. Виокремлено головні особливості трансформаційного процесу, його стадії та моделі. Крім того, визначено, у чому полягають перешкоди політичної трансформації. Проаналізовано складності інституційних перетворень та проблеми, з якими стикнулася Україна в процесі переходу до сталого цивілізаційного розвитку. Розглянуто першочергові завдання сучасних процесів політичної трансформації в Україні.

Ключові слова: політичний процес, політичні зміни, політична трансформація.

Політична трансформація є досить складним та тривалим процесом перетворення суспільства. Потрібно докладно вивчити цей процес, визначити орієнтири політики у її різноманітних вимірах, проаналізувати чинники, що впливають на політичну трансформацію, розглянути різні теорії, а також з'ясувати можливість їх застосування на практиці. Трансформаційний процес передбачає зміни політичної системи, суб'єктів політики, політичної культури і свідомості на рівні як окремих осіб, так і всього суспільного організму. Внаслідок політичної трансформації відбуваються зміни в соціальній,

економічній, духовній структурах суспільства, які можуть прискорити або пригальмувати політичні зміни.

Політичний процес зазнає постійного впливу, а також віддзеркалює динаміку політичного життя та політичних дій і явищ. Однією із головних ознак політичного процесу є його мінливість, зміни, що означають будь-які модифікації структури і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів розвитку та характеристик політичних явищ. Політичні зміни являють собою трансформацію інституційних структур, процесів і цілей, що торкаються розподілу владних повноважень з приводу управління суспільством, що розвивається. Політичні зміни можуть відбуватися шляхом пристосування системи до нових вимог соціального середовища або шляхом зміни однієї системи, нездатної зберегти себе, іншою системою. Політична зміна – перетворення структур, процесів чи цілей, що стосуються розподілу або здійснення владних повноважень з приводу управління суспільством, наслідки якого мають неоднозначний характер [2, с. 151].

Оскільки не існує повністю статичних, незмінних політичних систем, то політичні зміни відбуваються постійно. Крім того, стабільність політичних систем не рівноцінна відсутності змін у них. Навпаки, стійкість – це характеристика системної здатності адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх впливів. Політична зміна – це категорія, що відображає як еволюційну форму розвитку, коли кількісні зміни (через реформи, модернізацію тощо) приводять до поступової зміни системи, так і революційну, коли політичні зміни сприяють становленню якісно нового стану політичної системи. Певним типом змін можна охарактеризувати поняттям «трансформація». Трансформація є цілеспрямованими, динамічними змінами політичної, економічної, соціальної тощо систем.

В політології політичну трансформацію визначають як історичний процес змін, що постає, єдністю декількох складових: трансформація політичної системи суспільства; трансформація «політичної людини» (особа, еліта, колектив, організація тощо); трансформація політичної культури суспільства і особи (ідеї, норми, рівень політичних відносин тощо) [4, с. 667].

Трансформація виражає тип змін, який означає появу нового якісного стану соціальної і політичної системи. Дане поняття дозволяє розділити еволюційні і радикальні зміни. Тому трансформація являє собою деякий історичний період, що має свої внутрішні особливості, рушійні сили, закономірності, елементи, які виконують певні функції, що дозволяє говорити про трансформаційний процес, в ході якого долаються суттєві елементи попередньої системи або старого порядку та виробляються нові цілі і способи їх досягнення. Його результатом може бути поява якісно нової системи.

На думку дослідника А. Данилова, трансформаційний процес спрямований на нову якість явищ або системи. Він вважає, що даний процес розпадається на певні стадії, серед яких виокремлює наступні:

- стадію переоцінки існуючого стану суспільства і масштабів системної кризи;
- соціальну діагностику, тобто, об'єктивну характеристику теперішнього часу, його коріння в минулому, можливостей і шляхів виходу із кризової ситуації;
- демонтаж застарілої системи, ліквідацію її очевидних невідповідностей досягнутому рівню суспільного розвитку і його тенденціям;
- нове самовизначення суспільства, висування і обґрунтування шляхів подальшого розвитку [8, с. 17-18].

Дане розуміння процесу політичної трансформації головну увагу приділяє активному суб'єкту, що має певні цілі та шукає способи реалізації власних інтересів.

Трансформація – це історично зумовлений процес подолання суспільних, політичних і структурних суперечностей і проблем певної системи шляхом її виходу за рамки власної соціальної організації, що передбачає кардинальну зміну напрямів її розвитку, способу мислення на рівні всього суспільства, характер діяльності її суб'єктів [6, с. 10-11].

Трансформація трактується як системні зміни, що передбачають появу нової якості на основі вичерпання попередніх функціональних і організаційних властивостей соціального

утворення. Подібні зміни супроводжуються багатьма невизначеностями навіть при збереженні позицій попередньої політичної еліти. При цьому змінюються представники еліти, відбувається зміна цінностей, процедур управління. Особливістю трансформаційних змін є те, що вони відбуваються в кризові періоди і мають всеохоплюючий характер [8, с. 19-20]. До головних особливостей політичної трансформації відносяться:

1. поступовий і відносно мирний характер даного процесу;
2. тривалість і глибина аномії, обумовлені розкладанням старих суспільних інститутів, випереджаючим створенням нових;
3. дані процеси відбуваються в кризові періоди і мають всеохоплюючий характер;
4. принципова залежність проходження і результатів процесу від діяльності і поведінки не лише політичної еліти і бюрократії, але й інших соціальних груп, що обирають свої адаптаційно-поведінкові стратегії;
5. слабе керування процесами;
6. важлива роль стихійних чинників розвитку;
7. непередбачуваність наслідків.

Політична трансформація відбувається складно і супроводжується кардинальними або поступовими змінами характеру взаємовідносин між державною і громадянським суспільством, конфліктом політичних та моральних цінностей, особливо в перехідні періоди (революція, контрреволюція, зміна політичного та економічного ладу еволюційним шляхом тощо). Трансформаційна діяльність може здійснюватися, по-перше, в межах цільової реформаторської діяльності політичної еліти, спрямованої на перетворення структур суспільства через існуючі відносини і норми, по-друге, через масову інноваційно-підприємницьку діяльність, суб'єкти якої використовують, розвивають, закріплюють нові норми, вибудовуючи іншу систему політичних, економічних і соціальних відносин.

Трансформація це зміни в країні, яка покінчила із тоталітарним минулим і стала на шлях розбудови ліберальної демократії та ринкової економіки [7, с. 18]. Трансформація є процесом набуття суспільством нових рис, які є характерними для певного історичного періоду. Відбуваються зміни у всіх сферах життя суспільства, що супроводжуються негативними явищами і кризами. Потреба політичної трансформації виникає, коли з'являються проблемні ситуації, які не можна вирішити в існуючій системі відносин.

На думку С. Хантінгтона, трансформація є одним із варіантів демократичного переходу, що здійснюється тоді, коли правляча еліта очолює процес переходу до демократії. Стратегія трансформації потребує того, об'уряд був сильнішим за опозицію [9, с. 114].

В свою чергу, Т. Карл і Ф. Шміттер, запропонували чотири моделі трансформації. В основу даної типології демократичних переходів вони поклали дві змінні: 1) домінуючий тип акторів (еліти або маси); 2) використання силових або компромісних стратегій. Відповідно виокремили наступні моделі:

- варіант «нав'язаного переходу», коли одне із головних угруповань попереднього режиму, що почав лібералізацію, змушує інших акторів визнавати свої правила політичної гри;
- «пактів» перехід на основі угод між правлячими групами попереднього режиму та тими, які були відсторонені від влади чи ніколи нею не володіли;
- «реформістський перехід» пов'язаний із масовою мобілізацією знизу, коли реформи здійснюються завдяки суттєвому тиску нижчих верств на правлячі групи;
- демократизація шляхом революції [3, с. 23-31].

Дослідник Т. Кузьо запровадив термін «почетвірна трансформація». Дана чотирикомпонентна формула включає демократизацію, маркетизацію, державно-інституційне і національно-громадянське будівництво [1, с. 156]. Державно-інституційне і національно-громадянське будівництво пов'язані в контексті побудови національної держави. Модернізація і національне будівництво відбуваються шляхом консолідації політичної спільноти та супроводжують одне одного. Крім того, вивчаючи процеси демократизації, необхідно зважати на проблеми національної ідентичності, яка є

визначальним чинником активності громадянського суспільства, а також його мобілізаційним потенціалом.

Так, Х. Лінц і А. Степан визначили перешкоди, які стоять на шляху трансформаційного процесу:

- обмеженість суверенітету – зовнішній гегемон перешкоджає демократичним перетворенням;
- одночасність і взаємна суперечливість демократії і маркетизації;
- вплив тоталітарної спадщини;
- громадянське суспільство послаблювалося державою або держави втручаються в справи громадянського суспільства;
- православ'я не стало рушійною силою у діяльності опозиції через його історичну залежність від держави;
- негативне ставлення до політичних партій, тому їм важко пропагувати альтернативні погляди;
- брак традиції верховенства права і політичної культури;
- відсутність дієздатної держави;
- служба старої бюрократії новій державі і відсутність циркуляції еліт;
- відсутність чіткого розмежування між державою і комуністичною партією;
- «інформаторська спадщина», що стала причиною суспільної недовіри і відсутності єдності в суспільстві тощо [1, с. 157].

В результаті політичної трансформації відбуваються зміни в соціальних, економічних та духовних структурах суспільства, які можуть гальмувати політичні зміни або їх прискорювати. Політична трансформація є саморегульованим і самокерованим процесом, вільним від жорсткої концептуальної скерованості, характерної для проектів політичної модернізації. Процес трансформації може складатися із великої кількості криз, які можуть бути приводом для реформування суспільства.

Складність інституційних перетворень та проблеми, з якими стикнулася Україна в процесі переходу до сталого цивілізаційного розвитку, привели до пошуку визначень сутнісних характеристик таких переходів. Відсутність досвіду демократичного життя, проблеми соціальної сфери, зовнішнього тиску, існування старої еліти без її оновлення тощо стали причинами того, що Україна зазнала великих перешкод у процесі побудови власної демократичної держави.

Наслідки політичних трансформацій неоднозначні за своїми результатами для суспільства. Оскільки руйнування старих соціальних і політичних інститутів та відносин не завжди супроводжуються формуванням нових, ефективніших структур. В політичній сфері руйнування ідеологічних настанов і орієнтирів декларується необхідністю деідеологізації як обов'язкової умови демократичних перетворень, що в результаті приводить до лобіювання вузькогрупових та індивідуальних інтересів. Непередбачуваність і слабка контрольованість трансформаційних процесів багато в чому пояснюється відсутністю або неадекватністю програм та стратегій політичного розвитку суспільства [2, с. 150].

Необхідні теоретичні розробки, адекватний реальному стану суспільно-політичний та економічний розвиток за умов переходу сучасного світу від індустріального до інформаційного суспільства. Україні потрібна стратегія випереджувального розвитку, що спиратиметься на інтелект, а також відпрацювання механізмів зворотного зв'язку між владою і суспільством. Основним завданням сучасних процесів політичної трансформації в Україні є чітка модернізація на модель розвитку суспільства. Задля її досягнення потрібно забезпечити взаємодію політичних та громадянських інститутів; вивести економіку з-під контролю держави; забезпечити інформаційну підтримку реформ, що проводяться; знайти нові форми взаємовідносин у суспільстві, створивши якісно вищий рівень політичної культури і свідомості; створити ефективну систему місцевого самоврядування.

Використана література:

1. Бортніков В. Політична участь і демократія : українські реалії [Текст] : Монографія / В. Бортніков. — Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. універ. імені Л.Українки, 2007. — 524 с.
2. Карадже Т. В. Политическая философия [Текст] / Т. В. Карадже. — М. : Мысль, 2007. — 512 с.
3. Карл Т. Л., Шмиттер Ф. Пути переходила от авторитаризма к демократии в Латинской Америке, Южной и Восточной Европе [Текст] / Т. Л. Карл, Ф. Шмиттер // Международный журнал социальных наук. — 1991. — № 1. — С. 23-31.
4. Політологічний енциклопедичний словник [Текст] / Урядник В. П. Горбатенко ; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
5. Польовий М. А. Політичні процеси : теорія та практика моделювання [Текст] : Монографія / М. А. Польовий. — Одеса : Фенікс, 2011. — 288 с.
6. Суспільно-політичні трансформації в Україні : від задумів до реалій [Текст] / В. Ф. Солдатенко (кер.) та ін. ; НАН України ; Інститут політичних та етнонаціональних досліджень. — К. : Парламентське вид-во, 2009. — 536 с.
7. Цветков В., Кресіна І., Коваленко А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні : політико-правові детермінанти [Текст] : Монографія / В. Цветков, І. Кресіна, А. Коваленко. — К. : Концерн «Видавничий дім» «Ін Юре», 2003. — 496 с.
8. Шаповаленко М. В. Политическое развитие современных переходных обществ : теоретические подходы и основные тенденции [Текст] : Монография / М. В. Шаповаленко. — Харьков : Изд-во Харьк. нац. ун-та внут. дел, 2007. — 340 с.
9. Huntington S. P. The Third Wave : Democratization in the Late Twentieth Century [Text] / Huntington S. P. — Norman : Oklahoma University Press, 1991. — 386 p.

Радченко Л. Н. Сущность и особенности политической трансформации

В статье раскрыто сущность понятия «политической трансформации» как целеустремленного, динамического изменения политической, экономической, социальной и других систем, что имеет свои внутренние особенности, движущие силы, закономерности, элементы, в ходе которого рушится старый порядок и вырабатываются новые цели и способы их реализации. Выделено главные особенности трансформационного процесса, его стадии и модели. Кроме того, определено, в чем состоят преграды политической трансформации. Проанализировано сложности институциональных преобразований и проблем, с какими столкнулась Украина в процессе перехода к цивилизационному развитию. Рассмотрено первоочередные задания современных процессов политической трансформации в Украине.

Ключевые слова: политический процесс, политические изменения, политическая трансформация.

Radchenko L. Essence and features of political transformation

The article reveals the essence of the concept of «political transformation» as a purposeful, dynamic changes in the political, economic, social and other systems that have their own internal characteristics, driving forces, patterns, elements, in which the old order is crumbling and develop new goals and ways of their implementation . Highlighted the main features of the transformation process, its stages and models. In addition, it is determined what are the barriers of political transformation. Analyzed the complexity of institutional change and the challenges with which Ukraine has faced during the transition to the development of civilization. Considered priority tasks of modern processes of political transformation in Ukraine.

Keywords: political process, political change, political transformation.